

НАКАЗ
від 26.01.2011 № 58

Про затвердження Концепції
літературної освіти

На виконання рішення колегії Міністерства освіти і науки від 20.08.2010 (протокол № 8/1-2)

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Концепцію літературної освіти, що додається.
2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Єресько О.В.) забезпечити розміщення Концепції на офіційному веб-сайті Міністерства www.mon.gov.ua і на Інтернет-порталі «Єдине освітнє інформаційне вікно України» – www.osvita.com та її опублікування у фахових виданнях.
3. Контроль за виконанням наказу покласти на першого заступника Міністра Жебровського Б.М.

Міністр

Д.В. Табачник

КОНЦЕПЦІЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ

Вступ

За роки незалежності Україна зробила значні кроки в реформуванні системи середньої освіти. Упровадження нових стандартів, перехід на нові методи навчання, введення ефективних технологій оцінювання знань учнів, розмаїття вітчизняних методичних шкіл, новаторські пошуки вчителів засвідчують успіхи української школи, наближення вітчизняної освіти до світових стандартів.

Одним із важливих напрямів української освіти є гуманітарний, який забезпечує духовний розвиток учнів. Серед навчальних дисциплін гуманітарного циклу особливе значення має література як мистецтво слова і спосіб формування загальної культури людини, її моральних орієнтацій і цінностей.

У зв'язку з тим, що літературну освіту в загальноосвітній школі забезпечують декілька різних предметів, є необхідність розробки єдиної Концепції літературної освіти (далі – Концепція) для їх викладання в сучасних умовах.

Актуальність Концепції літературної освіти викликана такими чинниками:

- відсутністю узгодженості й наступності між різними програмами й підручниками для дисциплін, що забезпечують літературну освіту;
- значним перевантаженням літературних курсів, невідповідністю введених до них творів віковим особливостям учнів, що призводить до згасання інтересу до читання;
- необхідністю ґрунтовного засвоєння дітьми та молоддю мовного і культурного багатства народів України та світу;
- важливістю підвищення рівня загальної культури та моралі в сучасному українському суспільстві;
- стрімким розвитком комп'ютерних технологій, мас-медіа, аудіо- й відеопродукції, що витісняють книгу з кола захоплень дітей;
- потребою формування у молодого покоління активної громадянської позиції;
- переходом на 11-річне навчання в загальноосвітній школі;
- введенням профільного навчання.

Концепція спрямована на реалізацію завдань, що стоять перед сучасною загальноосвітньою школою як школою формування нового покоління особистостей з високою гуманітарною культурою і громадянською відповідальністю, необхідністю збереження національної ідентичності, духовних ідеалів слов'янства в умовах глобалізації світового простору.

Основними завданнями Концепції є:

- вироблення спільних методологічних засад для предметів, що

забезпечують літературну освіту в школі, – таких, які найбільш повно дозволять розкрити духовно-естетичний потенціал художньої словесності та забезпечити виховну функцію літератури;

- виокремлення та узгодження складових літературної освіти, а також змістового їх забезпечення;
- визначення структури, етапів і стратегічних завдань літературної освіти на кожному етапі;
- забезпечення наступності і взаємозв'язку етапів літературної освіти учнів протягом періоду навчання.

Сутність, мета і завдання літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі

Літературна освіта – це навчально-виховна система вивчення літератури в загальноосвітніх закладах України.

У середніх загальноосвітніх закладах України літературну освіту учнів з 5 по 11 клас забезпечують такі навчальні дисципліни, як:

- «українська література»;
- «світова література»;
- інтегрований курс «література (рідна і світова)» для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами, що використовуються в Україні;
- курси за вибором і факультативи.

У загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання обов'язково вивчаються «українська література» та «світова література». Можливою є інтеграція цих літературних курсів.

У загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням іншими мовами, що використовуються в Україні, обов'язково вивчаються «українська література» та інтегрований курс «література (рідна і світова)».

В усіх типах середніх загальноосвітніх закладів України за вибором учнів та їхніх батьків можливе введення курсів за вибором і факультативів, які дають поглиблені знання про літературні епохи, розвиток напрямів, течій, жанрів, зв'язки літератури з іншими видами мистецтва, а також творчість окремих письменників різних національностей (особливо тих, життя і діяльність яких пов'язана з Україною або відображає українські реалії).

Навчальні дисципліни, що забезпечують літературну освіту, презентують сучасному учневі здобутки української літератури, російської літератури, різних літератур народів України і світової літератури, що сприяє всебічному розвитку школярів, визначенню свого місця в широкому полікультурному й полімовному просторі, вихованню любові до книги, інтересу до духовних надбань своєї країни та людства, взаємоповаги до людей різних цивілізацій та національностей.

Українська література плекає любов до мови і звичаїв українців, в конкретно-образній формі доносить до читача інформацію про своєрідність українських традицій та культури.

Література інших народів, що мешкають в Україні, сприяє усвідомленню учнями культурного багатства нашої країни.

Особлива роль належить при цьому російській літературі як художньо-словесному надбанню, у тісній взаємодії з яким протягом декількох століть формувалася українська література, а також з урахуванням того місця, яке займає російська література у загальнолюдській системі духовно-культурних цінностей.

Світова література прилучає дітей до загальнолюдських цінностей, виховує толерантне ставлення до різних народів, народностей, рас і культур.

Кожна із навчальних дисциплін, що розкриває глибини мистецтва слова, має свій зміст і завдання, специфіку викладання, сформовані методики. Разом з тим поміж складовими літературної освіти в системі загальноосвітньої школи повинна існувати тісна взаємодія, адже всі разом вони забезпечують цілісність літературного розвитку школярів, формують компетенції творчого читача. Хронологічний принцип у процесі розгляду історико-літературного процесу (або його окремих явищ), акцентуація генетичних, типологічних, контактних, інтертекстуальних та інших видів зв'язків у межах дисциплін, що забезпечують літературну освіту, дозволить учням краще зрозуміти самотність кожної національної літератури в суцвітті культур і традицій.

Сприяє літературній освіті якісне вивчення інших предметів: історії, музики, образотворчого мистецтва, української мови, інших мов, що використовуються в Україні, та іноземних мов, які створюють відповідні фонові знання, суспільно-історичний, мовний та культурний контекст для засвоєння здобутків художньої літератури.

Розвиток зв'язків між предметами, що безпосередньо забезпечують літературну освіту, й іншими предметами гуманітарного циклу, є важливою умовою якісного викладання літератури в школі.

Основна мета літературної освіти – виховання творчого читача із самостійним критичним мисленням, формування гуманістичного світогляду, загальної культури, естетичних смаків особистості.

Об'єкт літературної освіти – особистість учня (його духовно-емоційний світ, моральні цінності та орієнтації, творче мислення, уява, читацькі компетенції, мовлення).

Предмет літературної освіти – вершинні твори українського, російського, світового письменства та представників інших національностей, що проживають в Україні.

Твори мають відповідати таким критеріям: високий художньо-естетичний рівень; гуманістичний зміст, що сприяє духовному самовизначенню учнів; висока педагогічна цінність і значний виховний ефект; яскраво виражена репрезентативність; психологічна відповідність віковому періоду; визначений обсяг видань.

Навчальні дисципліни, що забезпечують літературну освіту в школі, покликані на кращих зразках красного письменства сформувати особистість творчу, вільну, духовно багату, самостійно мислячу, із широким світоглядом, зі стійкими моральними принципами. Особистість, котра

любить і пишається здобутками рідної культури, але разом з тим шанує й опановує надбання інших народів. Особистість, яка усвідомлює власну національну ідентичність й водночас приналежність до цивілізованого світу. Особистість, яка має активну громадянську позицію, відчуває потребу жити й працювати задля України.

Далеко не всі учні стануть письменниками, критиками чи літературознавцями, тому власне філологічні компетенції не є єдиними для літературної освіти в школі (хоча в старших класах філологічного профілю вони особливо актуальні). Але літературна освіта повинна прищеплювати школярам художній смак, формувати вміння розрізняти високоартісну й низькопробну книжкову продукцію, поцінювати класичну й сучасну літературу, переживати важливі для духовного становлення особистості естетичні емоції.

Вивчення літератури в 11-річній школі має забезпечити розв'язання таких завдань:

- прилучення учнів до найкращих здобутків українського, російського, світового письменства та представників інших національностей, що проживають в Україні;
- підвищення рівня загальної культури школярів;
- формування у дітей стійкого інтересу до читання, естетичного смаку учнів, здатності розрізняти й оцінювати художні явища, протистояти низькоартісній масовій культурі;
- розкриття учням різноманітних функцій літератури – пізнавальної, естетичної, виховної, гедоністичної;
- оволодіння змістом художніх творів, усвідомлення їх місця в літературному процесі й розвитку національних культур;
- засвоєння учнями ключових літературних фактів, основних тенденцій розвитку літератури в Україні та в інших країнах;
- розуміння школярами літератури як мистецтва слова і як складової духовної культури людства;
- формування в учнів творчих здібностей, уяви, самостійного мислення;
- розвиток естетичних емоцій та почуттів, зв'язного мовлення, вміння аргументовано, розлого й образно висловлювати свої думки, судження, оцінки;
- сприяння моральному самовизначенню молодій людині, виробленню в неї активної життєвої позиції на основі гуманістичних цінностей та ідеалів, прагнення до самостійного пошуку, духовного самовдосконалення.

Реалізуючи ці завдання, дисципліни, що забезпечують літературну освіту, повинні допомогти учням опанувати зміст художніх творів, досягнути їх естетичну значущість, зробити висновки, важливі для морального формування особистості та рівня її загальної культури. Літературна освіта в загальноосвітніх закладах має сприяти вихованню культурного читача, котрий відчуває потребу в читанні, веде з книгою внутрішній діалог, отримує

в процесі осягнення художніх творів естетичне задоволення, розширює свою ерудицію.

Принципи літературної освіти

Вивчення літератури в школі має ґрунтуватися на дидактичних, літературознавчих та методичних принципах, серед яких загальноприйнятими є традиційні, а саме: науковість, історизм, зв'язок навчання і виховання, доступність, спрямованість на розвиток учня, особистісний характер читацької діяльності, шкільний аналіз та інтерпретація твору, взаємодія мистецтва й дійсності в естетичній свідомості учня, комунікативність, репрезентативність, країнознавчий підхід та ін.

Разом з тим сучасні досягнення науковців та методистів, досвід практичної роботи вчителів-словесників переконують в ефективності поширення поруч із традиційними й нових принципів літературної освіти:

1) ціннісного підходу (в переліку текстів для вивчення повинні бути такі, які відповідають віковим особливостям сучасних учнів, їхнім моральним запитам та духовно-ціннісним орієнтаціям у певний період розвитку);

2) нерепресивної свідомості, толерантності, мультикультуралізму (забезпечення свободи у висловлюваннях, мисленні й творчості учнів, формування вільної у своїх духовних запитах особистості; виховання толерантного ставлення й поваги до здобутків різних народів, людей різних рас, культур і національностей);

3) канонічності «золотого» фонду класичної літератури як основи літературної освіти (в історії української, російської та світової літератури є твори, перевірені часом і багатьма поколіннями, тому в процесі перебудови системи літературної освіти потрібно зберегти цей «золотий» фонд класики (української, російської та інших народів світу) для вивчення учнями; в курсах української, російської та світової літератури варто особливу увагу приділити тим авторам, творчість яких увійшла до «золотого» фонду національної та світової класики, підкреслити значущість їхніх здобутків);

4) наближення викладання літератури в школі до реалій і проблем сьогодення (збільшення для текстуального вивчення творів ХХ – ХХІ століть (до 30 – 40 %), тісно пов'язаних із сучасними проблемами життя нашого суспільства, вітчизняної історії, світу; крім творів для обов'язкового читання, значну частину літературних курсів (10 – 15 %) присвятити вивченню літератури рідного краю, яка пов'язана з особливостями розвитку, культурними традиціями й проблемами окремих регіонів України);

5) іманентності (в основу літературної освіти мають бути покладені іманентні закони розвитку літератури, тобто не соціологічні, ідеологічні чи якісь інші підходи, а власне художні закономірності розвитку літератури як мистецтва слова; разом з тим не слід перевантажувати програми з літератури теоретичними поняттями, у школі варто застосовувати лише основи теорії літератури та користуватися термінами-поняттями, зміст яких є загальноприйнятним, адже метою літературної освіти є виховання духовно

розвиненої особистості, а не спеціаліста-філолога; поміж окремими теоретичними поняттями, що використовуються в межах різних предметів літературної освіти, має існувати тісний зв'язок і наступність);

6) вивчення літератури в контексті розвитку культури й мистецтва (література як мистецтво слова є важливою складовою духовної культури людства, тому цілком доречно розглядати літературні твори в контексті загального культурного руху на певному етапі, у зв'язках із живописом, музикою, кіно та інших видів мистецтва; важливим для формування світогляду й загальної культури учнів є розгляд літературних творів не тільки як самоцінних текстів, але й у контексті вітчизняної і світової культури, історії, мистецтва, філософської думки, у взаємозв'язках з іншими текстами й мистецькими явищами; культурологічний принцип забезпечує розширення кругогляду учнів, визначення місця літератури серед інших видів мистецтва та в духовній культурі народу й людства);

7) використання знання різних мов і перекладів (вивчення художньої літератури в загальноосвітніх закладах України здійснюється на підставі оригінальних (українських чи іншомовних) текстів, а також перекладів (при вивченні світової літератури); робота з художніми текстами мовою оригіналу сприяє кращому розумінню творів, а також розвитку мовленнєвих компетенцій учнів; знання загальних основ теорії й практики перекладу, здобутків української перекладацької школи, російської перекладацької школи та інших перекладацьких шкіл забезпечує адекватне сприйняття учнями художніх творів не рідної для них літератури);

8) компаративності (зіставлення етапів, фактів, явищ, особливостей художніх творів української літератури, російської і світової літератури та літератур інших національностей, що проживають в Україні, дозволяє розкрити загальні закономірності літературного процесу й водночас неповторну своєрідність творів різних народів);

9) діалогізму (літературна освіта актуалізує розвиток зв'язного мовлення школярів, а також зв'язки читач – автор, читач – герой, читач – текст; принцип діалогізму сприяє формуванню читацьких компетенцій, умінь та навичок культурного читача, котрий не тільки оволодіває змістом художніх творів, а вміє висловити власну думку щодо прочитаного, обґрунтувати свою позицію, дати оцінку персонажам і подіям твору, передати в слові свої емоції та почуття під впливом читання);

10) цілісного підходу до вивчення художніх творів (літературний твір – твір цілісний, так само, як є цілісними твори інших видів мистецтв (картини, скульптури, музичні твори, кінофільми тощо); робота із фрагментами тексту не дає повного уявлення про твір як цілісність, про єдність змісту й форми, а відповідно не може викликати й відповідні емоції та почуття; у зв'язку із цим потрібно ввести до шкільних програм із предметів, що забезпечують літературну освіту, невеликий обсяг текстів, який учні зможуть прочитати повністю, маючи змогу засвоїти їх саме як твори мистецтва; при укладанні шкільних хрестоматій слід відмовитися від практики подання текстових фрагментів із переказами змісту; тільки цілісний художній твір дає

можливість отримати цілісне естетичне та емоційне враження, спонукати роботу думки й уяви, виховати культурного та вдумливого читача).

Структура літературної освіти

Літературна освіта, що реалізується в закладах України різних типів, має структуру, що відзначається послідовністю, наступністю й поступовим збагаченням знань, розвитком умінь і навичок дітей: пропедевтичний етап (дитячий садок) – початкова школа (1 – 4 класи) – основна школа (5 – 9 класи) – старша школа (10 – 11 класи).

Відповідно до вікових особливостей учнів курс літератури в 5 – 11 класах загальноосвітньої школи має три етапи:

Основна школа (5 – 9 класи):

5 – 7 класи – формування потреби до читання (1-й етап);

8 – 9 клас – системне читання (2-й етап).

Старша школа (10 – 11 класи) – творчо-критичне читання (3-й етап).

Частини й етапи літературної освіти відрізняються принципами відбору літературних текстів, побудовою програм і відповідних методик, але поміж ними має бути тісний зв'язок і наступність, адже всі разом вони складають єдину систему літературної освіти.

5 – 7 класи – прилучення до читання (1-й етап).

Порівняно з початковою школою предмети, що забезпечують літературну освіту, в основній школі розмежовуються. Це розмежування закріплюється в окремих програмах, підручниках, хрестоматіях, посібниках. Курс літератури в 5 – 7 класах має будуватися на підставі проблемно-тематичного принципу.

Завдання вивчення літератури в 5 – 7 класах є такими:

- сформувати в учнів стійкий інтерес до літератури, прилучити до читання;

- сприяти засобами літератури формуванню моральних якостей школярів, їх національній самоідентифікації, розумінню значення рідної мови та літератури для розвитку культури загалом;

- дати уявлення про зміст і форму художнього твору;

- сформувати в учнів основні вміння інтерпретації художнього твору;

- сформувати вміння оцінювати літературних героїв, авторську позицію;

- розвивати навички зв'язного мовлення (як усного, так і писемного) у процесі підготовки різних видів робіт (висловлення власної думки щодо прочитаного, характеристика образу, складання плану твору, написання твору на літературну тему та ін.).

8 – 9 класи – системне читання (2-й етап).

Вивчення літератури у 8 – 9 класах загальноосвітньої школи базується на поєднанні історико-літературного й жанрово-родового принципів.

Літературні явища презентуються школярам у перебігу літературного процесу, у розвитку національних літератур та їхніх взаємозв'язках, у широкому контексті культури. У 8 – 9 класах учні знайомляться зі

специфічними особливостями різних родів і жанрів літератури в хронологічній послідовності, навчаються розрізняти різні жанри, інтерпретують художні твори не тільки в аспекті їх проблематики, а й художньої вартості.

У 8 – 9 класах вияскравлюється індивідуальність учнів, відбувається активний процес формування їхнього світогляду, громадянської позиції, національної ідентичності, пошуку місця в сучасному світі. Тому дисципліни, що забезпечують літературну освіту в цей період, повинні сприяти становленню особистісних якостей юнацтва.

Завдання вивчення літератури у 8 – 9 класах:

- дати уявлення про основні літературні епохи, напрями, течії в контексті вітчизняної та світової культури;
- розкрити жанрово-родовий поділ літератури, навчити розрізняти твори різних родів і жанрів в їх специфіці;
- поглибити вміння інтерпретації творів літератури із застосуванням основних теоретичних понять;
- сформувати в учнів вміння виокремлювати компоненти змісту й форми, встановлювати зв'язки поміж ними;
- навчити школярів зіставляти різні літературні явища, визначати їх художню своєрідність;
- прищепити інтерес до вивчення літератури в оригіналах і перекладах, вміння зіставляти оригінали й переклади;
- сприяти самоствердженню учнів, виробленню у них моральних принципів;
- розвивати вміння й навички зв'язного мовлення (із застосуванням аргументації, елементів дискусії, пошуку тези й антитези, оцінки щодо прочитаного та ін.);
- виховувати творами літератури естетичні почуття та емоції, формувати здібність отримувати естетичне задоволення від прочитаного.

10 – 11 класи – творчо-критичне читання (3-й етап).

Оптимальним у викладанні літератури для цієї вікової категорії учнів буде комплексний принцип, згідно з яким до вивчення в школі старшокласникам будуть запропоновані вершинні твори морально-філософського, соціально-філософського, психологічного, історичного змісту від давнини до сучасності, до яких учні вже стали готові за рівнем свого психологічного й культурного розвитку. Осягнення цих творів має ґрунтуватися на попередніх знаннях (про літературні епохи, напрями, течії, про загальний розвиток культури й філософської думки), що збагачуються й розширюються в старшій школі.

Навчання в старшій школі є профільним, що визначає специфіку викладання літератури. У зв'язку з цим доречно виокремити два підходи (відповідно й два типи програм, підручників, посібників, хрестоматій: 1) для нефілологічних профілів (фізико-математичного, природничого, спортивного та інших профілів); 2) для філологічного профілю.

Викладання літератури в класах нефілологічних профілів має забезпечити рівень стандарту, тобто базовий гуманітарний рівень, необхідний для кожної культурної людини.

На цьому етапі можливою є інтеграція літературних курсів та введення предмету «Література», завданнями якого в 10 – 11 класах нефілологічного профілю є:

- розкрити основні тенденції та закономірності літературного процесу від давнини до сучасності;
- визначити місце української літератури, російської літератури та інших національних літератур у перебігу літературного процесу;
- дати уявлення про вершинні здобутки вітчизняного та зарубіжного письменства у широкому контексті світової культури;
- розвивати навички інтерпретації й аналізу художнього твору, зіставлення літературних явищ, оригіналів і перекладів;
- сформувати навички розлогого зв'язного мовлення (монологічне і діалогічне мовлення, участь у різних видах дискусій, обґрунтування думки, доказ судження тощо);
- навчити розрізняти художню вартість творів, твори класики й масової літератури;
- сприяти формуванню загальної культури й світогляду учнів.

Викладання літератури в класах філологічного профілю базується на стандарті, але значно поглиблює його як у змістовому плані, так і в методах, формах, прийомах навчання. При цьому зазначимо безперспективність спроб побудувати викладання літератури в старшій школі на університетських програмах і навіть перенести до середньої школи форми занять вищої школи (наприклад, практичне заняття, лабораторне заняття, семінарське заняття та ін.), а також деякі елементи Болонського процесу (наприклад, модульне навчання, система накопичувальних кредитів тощо). Профілізація середньої освіти не означає сліпого копіювання вищої освіти, адже це призведе до протилежного результату, зменшенню інтересу до предмета.

Завдання, сформульовані вище, є актуальними й для профільного навчання літератури. Але специфічними завданнями у 10 – 11 класах філологічного профілю є такі:

- сформувати в учнів основи філологічного мислення;
- навчити школярів здійснювати різні види інтерпретації та філологічного аналізу тексту;
- розкрити багатозначність літературознавчих понять, значно розширити їх коло й показати змінність у літературному процесі, своєрідність виявлення у творах різних епох, напрямів, течій;
- навчити школярів виявляти жанрові та стильові особливості творів;
- дати основні знання з теорії й практики художнього перекладу, навчити застосовувати набуті знання в процесі аналізу оригіналів та перекладів;
- розвивати творчі (власне філологічні) здібності учнів, необхідні для здобуття майбутньої професії (наприклад, опанування різними віршованими

розмірами, написання критичної рецензії, відгуку на книгу, літературного огляду творів певного періоду тощо);

- навчити учнів користуватися словниково-довідковою та спеціальною літературою з філологічного профілю;

- навчити учнів самостійно відшукувати матеріал з філологічної проблеми, готувати доповідь на філологічну тему;

- навчити учнів висловлювати свої думки розлого, з науковою аргументацією й літературознавчо грамотно;

- сформувати вміння вести діалог, дискусію з проблем літератури.

Директор
департаменту загальної
середньої та дошкільної освіти

О.В. Єресько